

Sabit HODŽIĆ

NEKOLIKO PODATAKA O MOSTARSKIM MAHALAMA I STRUKTURI STANOVNIŠTVA

Turski historičar i geograf Mustafa Ben Abdullah-Hadži Kalfa piše o lančanom mostu preko Neretve. "Većina bašča leži s one strane rijeke, pa se moralo preko nje prelaziti po velikom lančanom visećem drvenom mostu, koji se, jer nije imao stubova, ljuljao tako da se samo uz smrtnu opasnost prelazilo preko njega"...

Kula "Herceguša" - mostobran visećeg lančanog mosta, spominje se prvi put 3. aprila 1452. g. Dubrovčani pišu svojim zemljacima u službi Đurda Brankovića da se Vojislav Hercegović odmetnuo od oca i da je pored drugih gradova zauzeo "dvije kule kod mosta na Neretvi i BLAGAJ ET DO CASTELLI AL PONTE DE NERETUA".²

- Godine 1468/69. Mostar u jednom turskom izvoru nosi narodno ime Mostar i tur. KÖPRUHISAR, što u prijevodu znači Mostni grad, Grad na mostu, Mostar, CIVITAS PONTIS, CASTELLO DI PONTE. U kasnijim turskim izvorima dosljedno se zadržava narodno ime Mostar.³

- Početkom 16. v. Mostar je izrastao kao grad. Osmanlije su, kao i u ostalim osvojenim zemljama, i u Hercegovini podigli novi glavni grad, da

1/ Robert Mihel, Mostar, sa njemačkog preveo dr. Branko Šantić, Prag, 1909, str.10.

2/ Dr K. Jireček, Die Handelstrassen und Berg werke von Serbien und Bosnien Während des Mittelalters, Prag 1878.god.

3/ H.Šabanović, "Bosanski pašaluk" Sarajevo, 1972, str. 142.

nova vlada ne bi bila opterećena starim tradicijama. (I drugi su razlozi na to utjecali. Osmanskoj imperiji, koja je bila u ekspanziji, nisu odgovarali srednjovjekovni utvrđeni, prije svega, nepristupačni gradovi, zatvorenog tipa.). Njen izbor bio je Mostar, koji je imao povoljan geografski i strateški položaj. U početku je bio samo sjedište KAJMEKAMA, koji je bio podređen sandžakbegu Hercegovine. Sandžak-beg je stolovao u Foči, a kasnije u Taslidži (Plevlja). Tako je Mostar bio uzdignut na status glavnog grada pokrajine.⁴

- Stanovništvo u Hercegovini je popisano 4 puta, prema poznatim popisima: 1468/69. g. (sumarni) zajedno sa bosanskim (Bosanski sandžak), a zatim tri puta kao Hercegovački sandžak 1477. g. (poimenični ili opširni), 1519. g. (sumarni) i 1585. g. (poimenični ili opširni). Nažalost, nedostaju podaci iz deftera za 1519. g.

- Godine 1469. i 1477. Mostar je bio trg (bazar) sa 16, odnosno, 19 domaćinstava.⁵ Do 1585.g. razvio se u kasabu sa 17 mahala, od kojih su dvije prigradske sa mješovitim stanovništvom po vjeroispovijesti, a njih 15 čistih muslimanskih. Tada je Mostar imao 513 muslimanskih kuća u 15 muslimanskih mahala. U mahali sa Rodočem 1585.g. bilo je 29 muslimanskih domaćinstava, a samo jedno nemuslimansko domaćinstvo. (Mujić H.M. i Aličić S.Ahmed).⁶

ZAHUM je jedina mahala u tom vremenu koja nije nosila ime po džamiji, nego po toponimu Zahum.

Nazivi mahala i broj domaćinstava prema M. A.Mujiću i Ahmedu S.Aličiću

	Mujić	Aličić
1. Sinan-paše (rahmetli)	24	24
2. Nesuha Dizdara	13	13
3. Čejvan Čehaje	35	35
4. Hadži Mehmed-bega	50	50
5. Nezir-age	22	22
6. Jahja hodže	30	30
7. Huseina hodže	38	38
8. Bajazida hodže	21	21

4/ Karl Peec, Mostar i njegov kulturni krug, Slika grada iz Hercegovine, Lajpcig 1891. god, str. 149. (preveo dr. Branko Šantić).

5/ Godišnjak Istorijškog društva Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1952. (IV. str. 135).

6a/ Aličić S.Ahmed, Privredna i konfesionalna struktura stanovništva u Hercegovini krajem 16.stoljeća, Prilozi za orijentalnu filologiju br. 40, Orijentalni institut, Sarajevo, 1990, str. 125-192.

6b/ PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU, XXVI/1976, SARAJEVO, 1978. god., (Muhamed A. Mujić, Pitanje nastanka stare pravoslavne crkve u Mostaru i njena popravka 1883. god, str. 81-82).

9. Hadži Huseina	36	36
10. Fatima kadune, kćeri	Fatima kadune	
Jahja-age	52	52
11. Bajazida hodže	26	26
12. Zahum	30	30
13. Memije hodže	66	Jahja hodže
14. Bešir-age	34	Kamber
15. Nedostaje podatak	36	Janičara i Spahija
Svega:	513	

Buna je pripadala blagajskom kadiluku.⁷

- ŠEMSI-KETHODE mahala-današnja Velika tepa, je postojala 1554. g., a prostirala se od Suhodolinskog potoka do niže Čejvan-kethodine džamije, tj. do Kamber-agine mahale. Ovaj dio čaršije nazivao se Gornja čaršija. Dio čaršije od Čejvan-kethodine džamije prema Kamber-aginoj mahali (Luci) naziva se "Za Kulom". Godine 1633. g. ova mahala se naziva Čejvan-kethodina mahala.

- Polovicom 16. stoljeća Mostar je bio kasaba Hercegovačkog sandžaka na lijevoj obali Neretve i to neposredno uz Stari most. Zapremao je Veliku tepu i ulice oko nje. (Vakufnama Čejvan kethode od 5.9.1554.g.)⁸

- U sidžilu 1633. g. spominje se 28 mahala u Mostaru i to:

Lijeva obala:

1. SINAN-PAŠINA MAHALA - (džamija sagrađena 1473/74. (878/79)g. "ATIK" i "ESKI" (STARA). To je Trg 1. maja (Mejdan), pružala se od Sinan-pašine džamije ka Starom mostu do ispod Kule.

2. ČEJVAN-KETHODINA MAHALA - (sagrađena džamija 1552/53. (959/60) g. Poslije Čejvan Čehajine smrti 1570 se nazivala Šemsi-kethode mahala. Pružala se od istoimene džamije do Luke, odnosno Kamber-agine mahale.

7/ Isto

8/ Vakufnama Čejvan-Kethode se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

8b/ Husein Čišić, Mostar u Herceg Bosni, Mostar, 1991. g., piše da je to bilo 1695. g. "Obje mahalske džamije (U Ričini i Ali-hodžinoj mahali) budu, također, do temelja spaljene". str. 79-85. A Hivzija Hasandedić, Spomenici kulture turskog doba u Mostaru, Sarajevo 1980. g., str. 65, piše da je to bilo 1687. g.

3. KARADOZ-BEGOVA MAHALA- (džamija sagrađena 1557/58. (965)g. Pružala se oko istoimene džamije, prema Sinan-pašinoj mahali.

4. IBRAHIM-EFENDI- (Roznamedžije) mahala. Džamija sagrađena prije 1620.g., nalazi se na uglu Braće Fejića i Kresine.

5. ĆOSE-JAHJA-hodže mahala - (džamija je sagrađena prije 1620.g.) Nalazi se na Trgu Republike (Musala).

6. MEHMED-KETHODE mahala - (džamija sagrađena prije 1592.g.) Nalazila se blizu hotela "Neretva", uzvodno, sjeverno od hotela. (Prostor oko hotela "Neretva" naseljen je prije 1592. g.)

7. HAFIZ-HODŽE MAHALA-Postojala je džamija hafiz Havadže, sagrađena prije 1631.g. na uglu ulice M.Tita i Riste Miličevića (bio je šadrvan kod pozorišta), gdje se oko džamije prostirala i mahala.

8. HADŽI HUSEINA MAHALA - Postojala je džamija Husein Havadže, sagrađena je prije 1620.g. na uglu ulice M.Tita i Huse Maslića, prema zgradi Stare opštine (iza Radničkog doma, u parku), gdje se oko džamije pružala i navedena mahala.

9. FATIME-KADUNE MAHALA - Postojala je džamija Fatime kadune, sagrađena prije 1620.g. Nalazila se na Carini, na uglu ulica M.Tita i Demirovića (južno od Higijenskog zavoda, danas parkiralište). Mahala se postire oko istoimene džamije.

10. MEMI-HODŽE MAHALA-Postojala je džamija Memi-Havadže, sagrađena prije 1620.g. na uglu ulice M.Balorde i Braće Krpo na Carini (povrh Vežovića sokaka). Na njenom mjestu je podignuta samoposluga, a poslije rata 1992/95. ambulanta (Hitna pomoć). Okolo se postirala navedena mahala.

11. TERE-HADŽI-JAHJA MAHALA-Postoje i danas ostaci džamije Masle Tere hadži-Jahja, koja se nalazi na uglu ulice M.Balorde i Hakala na Carini, gdje se postirala i navedena mahala. Džamija je sagrađena prije 1620.g.

12. HADŽI-BALI MAHALA-Prostirala se oko istoimene džamije. Sagrađena je prije 1612.g. na platou ulica Šarića i Braće Ćišića i Sirkina sokaka na Brankovcu.

13. ČURČI-AHMEDA MAHALA-Prostirala se oko istoimenog mesdžida, koji je sagrađen u drugoj polovici 16.st., a u dvorištu mesdžida se nalazila čatrnja. Mahala je bila smještena na Bjelušinama oko 50 m južno od jugoistočne kule "DIVIZIJE". Pozicija mesdžida (Bjelušine postoje u drugoj polovici 16.st.).

14. KAMBER-AGE MAHALA je smještena uz istoimeni mesdžid, na Luci, neposredno uz Komadinov (Lučki) most. Sagrađena je prije 1651.g.

15. IBRAHIM-AGE ŠARIĆA MAHALA-Prostirala se oko istoimene džamije koja je sagrađena 1033.g. (1623/24).

16. BAJAZID-HODŽE MAHALA - Postojala je 1612.g. kod Mesdžida Bajazid hodže, na uglu ulice Braće Šarića i Braće Bajata (iznad Sahat-kule).

17. KOTLEVINA MAHALA - Nalazila se na Luci kod istoimenog mesdžida na uglu ulica Čelebića i Šarića mahale. Mesdžid je sagrađen prije 1651.g.

18. HADŽI-HUSEINA KOTLE MAHALA - Pružala se oko istoimene džamije u najjužnijem dijelu Luke. Nastala je prije 1761.g. U blizini je "Hadžijska sofa" za ispraćaj hadžija. Taj lokalitet je nasuprot današnje Medicinske škole.

Desna obala:

19. NEZIR-AGE MAHALA - Prostirala se oko istoimene džamije, koja je sagrađena u drugoj polovini 16.v. prije 1585.g. (993) i bila najstarija džamija na desnoj obali, na Šemovcu iznad Radobolje kod Krive ćuprije.

20. DERVIŠ-PAŠE MAHALA-Prostirala se oko istoimene džamije, koja je sagrađena 1592.g., a nalazila se u Podhumu u blizini Katoličke crkve.

21. SEVRI HADŽI-HASANOVA MAHALA-Prostirala se oko džamije Sevri-hadži Hasana, koja je sagrađena prije 1620.g. Nalazila se u Predhumu u Donjoj Mahali, nasuprot džamije Ibrahim-age Šarića.

22. HADŽI-MEMI CERNICA MAHALA- Nalazila se oko istoimene džamije, koja je sagrađena prije 1600.g. u Cernici.

23. HADŽI-ALI-HAVADŽE MAHALA- Nalazila se oko istoimene džamije, koja se nalazila na Raljevini, neposredno uz lijevu obalu jednog kraka Radobolje

- na Vakufu. Sagrađena je prije 1631.g. Džamiju hadži Ali-Havadže i navedenu mahalalu spalio je uništio 1687.g. Janković Stojan. Ovo je bio gusto naseljeni kraj (1633).

24. HADŽI-ALI-LAFE MAHALA - Nalazila se oko istoimene džamije na Raskršću, ugao ulice P. Drapšina i ulice M. Gupca. Nastala je prije 1631.g.

25. ZAHUM MAHALA - Prostirala se u današnjem Zahumu.

26. RIČINA MAHALA - Ovo je najmlađa mahala u Mostaru u otomanskom periodu. Nastala je 1660.g. oko Lakišića džamije, koja je sagrađena 1649./50.g. Renesansu je doživjela dolaskom pruge u Mostar 1884.godine.

27. ZIRAINA (ARŠINOVIĆA) MAHALA - Nalazila se na početku kvarta PREDHUM uz cestu što vodi na Komadinov most (Lučki) na Ogradi. Nastala je prije 1651.g.

28. JAHJA-ESFEL-HODŽE MAHALA - Pružala se oko istoimenog mesdžida, sagrađen prije 1620.g., oko 200 m južno od Komadinovog mosta na desnoj obali Neretve. (Ranije se čitava današnja Donja mahala nazivala Jahjahodže mahala.) Situirana u četvrti Predhum.

ČARŠIJA

Čaršija se protezala na obje strane Neretve.

Lijeva obala:

Čaršija se prostirala od Starog mosta do Sinan-pašine džamije, od Sahat-kule do niže Čejvan Čehajine džamije.

Ima slijedeće dijelove:

1. Gornja čaršija - današnja Velika tepa, odnosno ulica M. Tita.
2. Donja čaršija - današnja Mala tepa, tj. prostor oko Koskine ili Čaršijske džamije (1617) i Kujundžiluka.
3. Za Kulom-čaršija se protezala od Kule, tj. Čejvan Čehajine džamije prema Kamber-aginoj mahali (Luci).
4. Kazaska čaršija se protezala oko Sahat-kule, koju je prije 1664.g. podigla Fatima kaduna.

Desna obala:

Priječka čaršija se prostirala od Starog mosta do iza Tabačke džamije. Podignuta je između 1612. i 1685.g. Ovdje su tri vakufa imala oko 60 dućana.

Mostar u drugoj polovini 17. v. dostiže najveći teritorijalni razvoj u vrijeme Osmanske imperije.

**Mostarske mahale po sidžilu mostarskog Šerijatskog suda iz
1761 - 1765.g.**

- Tere hadži Jahja
- Fatime-kadune
- Mehmed-kethode
- Husein Havadže
- Hafiz Havadže
- Čejvan-begova
- Kamber-agina
- Šarića
- Memi Havadže
- Roznamedžijina
- Hadži Balina
- Sinan Pašina
- Čurći Ahmedova
- Hadži Huseina Kotle
- Cernica
- Lakišića
- Ziraina (Aršinovića)
- Sevrina
- Lafina
- Nezir-agina
- Jahja Esfel
- Derviš -paša
- Baba Bešir

Prva ćuprija na Radobolji sagrađena je prije 1558. g. Izgradnjom Starog mosta počinje značajna etapa izgradnje Mostara na obje strane Neretve. Sada tek, mostarska čaršija počinje da se širi.

Na osnovu podataka Hamdije Kreševljakovića o razvoju mostarske čaršije od 1550.g.-1557.g., saznajemo da se u tom periodu izgradilo 153 dućana:

- a) Čejvan-kethoda podiže 67 dućana sa kojima udara temelje Gornjoj čaršiji i Kujundžiluku.
- b) Nesuh-aga Vučjaković izgrađuje pod Lipom 26 dućana sa kojima proširuje Gornju čaršiju.
- c) Karadoz-beg podiže 58 dućana oko svog vakufa.⁹

Prema Karlu Pecu Mostar se dijelio na osam mahala, od kojih su pet na istočnoj obali Neretve. Najdalje prema sjeveru je isturena CARINA. Nasuprot njoj najjužniji dio je LUKA. Na jugoistoku na Carinu se naslanja BRANKOVAC. Južni nastavak Brankovca su BJELUŠINE, a prema Neretvi STARI GRAD.

Na zapadnoj obali najdalje prema sjeveru proteže se CERNICA, sasvim na jugu PREDHUMLJE, a prema zapadu pruža se ZAHUMLJE.

Ovo je nova podjela grada, kako kaže Karlo Pec. U staro doba Mostar se dijelio na 33 mahale od kojih najvažnije na istočnoj obali nose ova imena:

- Stara mahala kod zgrade Kasine
- Karadoz-begova mahala
- Čerdagija
- Kresina mahala
- Hadži Balina mahala
- Gornji Brankovac
- Donji Brankovac
- Bučuk mahala
- Kamber-agina mahala
- Tepa
- Čurči Ahmedova mahala
- Šarića mahala
- Tekija mahala

⁹/H.Kreševljaković, Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini, II, Mostar (1463-1878), Zagreb, 1951.g. str. 113.

Na zapadnoj obali se navode sljedeće mahale:

- Oručluk (Nazvan po staroj porodici Oručević)
- Derviš-pašina mahala
- Dvizac
- Spila
- Ciganska mahala
- Šemovac
- Lafina mahala
- Ričina mahala (kod voza) ¹⁰

U ovom se radu može vidjeti i pratiti topografija Mostara osmanlijskog perioda. Cilj je precizno lociranje mahala pomenutog perioda. Na osnovu toga danas se može u potpunosti rekonstruisati Mostar u urbanom i komunalnom smislu.

Godine 1768, u Mostaru je živjelo 21 katoličko domaćinstvo.¹¹

Od 1833.g. Mostar postaje sjedište Hercegovačkog sandžaka, a 1846.g. Hercegovački pašaluk se izdvaja od Bosanskog ejaleta-vilajeta.

Iste godine Ali-paša Rizvanbegović-Stočević, da bi dokazao svoju neovisnost, Katoličku crkvu je u Hercegovini izdvojio iz unitarnog ustroja sa sjedištem VIKARA u Mostaru.

Prije 1852.g. u Mostaru je bilo 120 katoličkih porodica. Bili su to katolički kmetovi i zanatlije. Godine 1867. (poslije otvaranja Katoličke crkve) broj katoličkih porodica u Mostaru je 338, a duša 1715, a od tada im broj naglo raste.¹²

Godine 1885. Mostar je imao 12 700 stanovnika.

Godine 1896. Mostar je imao 17 010 stanovnika. Fra Petar Bakula piše da je u Mostaru 1873.g. bilo:

	kuća	duša
muslimana	2670	20306
pravoslavnih	626	5008
katolika	436	2821
Cigana	129	903
Židova	<u>18</u>	<u>78</u>
UKUPNO:	3882	29116 ¹³

10/ Karl Pec, Mostar i njegov kulturni krug, slika grada iz Hercegovine, (Preveo dr. Branko Šantić), Lajpcig, 1891, str. 9 i 10.

11/ Srećko M. Džaja, Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1992., str. 130.

12/ Henrik Rennera, Herceg Bosnom uzduž i poprijeko (II izdanje, S. Mitrovića, 1900.g. str. 298.)

13/ Vjekoslav Klaić, Bosna, Zagreb, 1878. god.

U istoj knjizi stoji i sljedeći podatak: Mostar je imao 33 drvene i kamene džamije i 23 mekteba za djecu 1867.g.¹⁴

Godine 1885. je bilo 1975 kuća, 2114 stanova sa 12665 stanovnika 6442 mušk. i 6223 žena,

6825 muslimana
3369 pravoslavaca
2359 rimokatolika
98 jevreja
17 inovjeraca
7035 neoženjenih
4556 oženjenih
1051 udovica
23 rastavljena

Po staležu: 61 sveštenik, 57 državnih i 16 opštinskih činovnika, 33 učitelja, 9 zdravstvenih lica, 938 vlasnika imanja, 30 slobodnih seljaka, 48 kmetova, 1161 kućevlasnika i rentijera, 324 fabrikanta, trgovca i obrtnika, 1332 pomoćnika radnika, nadničara, sluga. Drugim su se zanimanjem bavili 296 muškaraca preko 16 god., 8370 žena i djece.

Među 12665 stanovnika Mostara, 564 pripadali su austrougarskim doseljenicima, 24 su bili stranci.¹⁵

Prvi plan Mostara koji je bio u javnoj prodaji pojavio se u knjižari "Paher-Kisić" 1899.g. na njemačkom jeziku. Na naslovnoj strani je Stari most, a iznad grb Mostara. Tada je Mostar imao 14370 stanovnika od čega:

muhamedanaca	6949
pravoslavaca	3877
rimokatolika	3353
Izraelca	164
evangelista	24
ostalih	<u>6</u>
UKUPNO:	14370 ¹⁶

14/ Isto,

15/ Karl Pec, Mostar i njegov kulturni krug, slika grada iz Hercegovine, Lajpcig, 1891.g., str.35.
(Preveo dr.Branko Šantić)

16/ Kopija primjerka plana se nalazi u Muzeju Hercegovine.

Za izbor općinskog vijeća grada Mostara novembra 1907. g. pasivnih izbornika koji imaju pravo da budu birani bilo je:

muslimana	pravoslavaca	katolika
160	135	70

Gradonačelnik je bio Hadžiomerović.¹⁷

Prema popisu stanovništva Karljevini Jugoslaviji 1931.g. koji je u uslovima neriješenog nacionalnog pitanja izvršen po konfesionalnoj pripadnosti u Mostaru je bilo ukupno 20295 stanovnika.

muslimani	8844
rimokatolici	5764
pravoslavni	5502
jevreji	136
protestanti	32
ostali kršćani	<u>17</u>
UKUPNO:	20295 ¹⁸

Godinama poslije okupacije Bosne i Hercegovine (1878) Bošnjaci su se osjećali potpuno izgubljeno. Prepušteni sami sebi, politički neorganizirani i bez ikakvog oslonca izvan Bosne, oni su morali prihvatiti novu civilizaciju ili propasti. Put prilagođavanja novim prilikama nije bio ni lahak ni jednostavan.

Pokret iseljavanja Bošnjaka u Tursku je bio jedini pokret, a on je imao najjače faze nakon uvođenja vojne obaveze (1881) u vrijeme Džabićeva pokreta i poslije aneksije Bosne i Hercegovine (1908.g.).

Borba za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, koja je počela 1899.g., bila je prvi značajni politički pokret ponikao u samom narodu. Autonomni pokret je nastao iz potrebe da se Bošnjaci odupru austrijskom kulturno-političkom okruženju, zapravo iz neophodnosti da se kao narod održe na svom tlu i da sačuvaju svoju samobitnost u jednoj katoličkoj državi kakva je bila Habsburška monarhija. Okupacija je izazvala višestruke posljedice u životu Bošnjaka. Prva reakcija je bila opća utučenost, nepovjerenje i mržnja prema "Švabama".

17/ Muzej Hercegovine -Zbirka dokumenata.

18/ Metalna ploča sa navedenim podacima, ugrađena u mermernu figuru, nalazi se u Muzeju Hercegovine pod brojem 2705.

Najvažnija posljedica okupacije je ta da su Bošnjaci naglo i nepovratno gurnuti na kapitalistički put razvitka, na kojem se u ogromnoj većini decenijama nisu uspjeli snaći. Međutim, ne manje značajna je činjenica da su Bošnjaci dovedeni okupacijom u položaj koji je politički, kulturno i ekonomski bio slabiji u odnosu na druge dvije nacionalne zajednice u Bosni.

Zbog oružanog otpora okupaciona uprava je u početku zauzela oštar stav prema Bošnjacima. General Filipović nije ni prije imao povjerenje u Bošnjake, a njihov oružani otpor pretvorio je to nepovjerenje u pravu mržnju. Po Andrašijevom mišljenju, Filipović je pripadao onoj struji koja je tražila iskorjenjivanje muslimana u Bosni i Hercegovini.

To je jedan od osnovnih razloga zbog čega je general Filipović premješten iz Bosne, početkom decembra 1878.g., kada prestaje hrvatski kurs okupacione uprave.

